

U tvorů může být určitý konkrétní vztah k nějakému jinému jsoucnu zcela nahodilý, avšak samotný fakt vztaženosti k okolnímu světu plyne z jejich přirozenosti jakožto existujících a materiálních bytostí.

W. Norris Clarke

Duše má svůj svět, který je vlastní jen jí. Tam vstoupí jen samo bytostné Já nebo člověk, jenž se zcela stal svým bytostným Já, který tedy nežije ve věcech, v lidech ani ve svých myšlenkách. Když jsem odvrátil svou žádostivost od věcí a lidí, odvrátil jsem od věcí a lidí své bytostné Já. Jenže právě tím jsem se stal snadnou kořistí svých myšlenek, ba stal jsem se svými myšlenkami.

Carl Gustav Jung

Svět je „uspořádán“ na základě fungování pravidel a zároveň je vystaven i na existenci náhod. Také lidská psychika podléhá pravidlům a prochází typickými fázemi, což znamená, že se vyvíjí podle určitého řádu, ale tu a tam se její povaha dostává do temných koutů osudových meziprostorů, které lze jen stěží do detailu věcně prozkoumat. I v nejzáhadnější temnotě lze však zahlédnout světlá místa bytostného

lidství, která se promítají do symbolů v obrazech a objektech, nebo se stávají námětem spontánních zvukových, pohybových či textových vyjádření. Zobrazování světých i stinných aspektů lidské existence má komplementární povahu. Stín by nemohl existovat bez svitu, hlubinu by nebylo možné vnímat bez výšiny a našla by se celá řada dalších komplementárních aspektů ovlivňujících lidskou psychiku. Člověk ocitající se v tísní – například v situaci, kdy se objeví psychický problém, psychická porucha, nebo dokonce nemoc – je často vystaven intenzivnějšímu prožívání zmíněných polarit – střídajícího se světla a stínu života. Ocítá se před obtížným úkolem spočívajícím v nutnosti tuto kontroverzní životní situaci nejprve přijmout a posléze ji zpracovat ve svém vědomí a dále se s ní v životě vyrovnat. Jednou z možností, jak danou existenciálně vyhocenou životní fází prožít, zachytit a jak do ní také nahlédnout, je realizace výtvarného vyjádření. Tvorba vyvěrající z vnitřních pohnutek autora bývá nazývána spontánním výtvarným projevem nebo také projevem expresivním, jehož zdroje lze nalézt v „hloubi duše“.

O obdobích světla a stínu na životních cestách by mohli pravděpodobně nejlépe vyprávět umělci, kteří považovali své vlastní nitro za hlavní zdroj tvorby, jako tomu bylo v případě modernisty Františka Kupky, který duševní a také duchovní základ tvorby charakterizoval následovně: „Duchovním ateliérem lze nazvat subjektivní oblast, kde jsou promítnuty obrazy vnitřního života, svět kouzelného zrcadla přetvořené skutečnosti a vidin, jejichž původ se zdá nevyzkoumatelný.“ (Kupka, 2011, s. 19)¹⁰

Cílem jedné etudy bylo invenčně zasáhnout do podoby filmového plakátu s návazností na jeho původní obsah. Zásahy byly vždy razantní a zcela měnily formální a často i obsahové stránky původních obrazů. V zobrazené práci lze vidět, že autorka se držela předlohy, dokonce nechala lehce viditelný i nadpis filmu *Martan*. S tímto slovem docela

10 KANDINSKY, Wassily et al. (2011). *Kandinsky – Kupka – Schönberg: abstrakce a atonalita = abstraction and atonality*. Praha: Museum Kampa – Nadace Jana a Medy Mládkových. 176 s. ISBN 978-80-87344-10-1.

1, 2 Já a svět, kombinovaná technika, domalovaný filmový plakát, spreje, voskový pastel na papíře, formát A1. Dana, 40 let. Autorka je pacientka s psychotickou poruchou – diagnóza depresivní fáze. (foto archiv autorky)

vtipně pracuje, kdy z původně lidské hlavy astronauta, dělá napůl „marťana“ a napůl lidskou bytost. V levé straně jsou nakresleny symboly astronautiky, napravo jsou jakési exotické motivy, možná odkazy k nějakým náboženstvím, tedy k věcem, ke kterým lidé, vyskytující se v neznámém a nekonečném vesmíru, vzhlíží. Do toho všeho autorka umístila obraz nekonečna – něčeho vysoce tajemného. Autorka – klientka psychiatrické nemocnice tak do plakátu původně nijak nenaplněného symboly a odkazy vnesla otázky a také náznaky záhad. Ne vše je lehce uchopitelné a jednoznačné!

Studentka Diana

Z vnitřních pohnutek vyvěrají nejenom tvorba umělců a projevy psychotiků, ale především také raný dětský výtvarný projev. Obrazový svět dítěte je zrcadlem Univerza – dítě ve svých prvních symbolických projevech dokazuje zvláštní smysl pro porozumění jednotě vnitřního a vnějšího světa – vidí oba světy jako jeden prostor. Nevypovídá sice přímo „z hloubi duše“ vědomým způsobem, ale činí tak bezděčně a zcela upřímně. Dětskému vidění světa lze porozumět pouze s určitou dávkou empatie. Na první pohled se jeho grafické, případně materiálové či prostorové projevy mohou zdát nelogické, ba dokonce chaotické, avšak při zapojení intuice jim lze velmi dobře porozumět. Často jsme překvapeni jejich upřímností a hloubkou.

Dítě nevědomě zaznamenává kosmologický pohyb, v jeho čmáranicích se zrcadlí místo člověka v Univerzu i dynamika přírodních sil. Zároveň však dítě vidí a zobrazuje sebe jako středobod všeho dění. Svou duši nevědomě považuje za součást světa. Pro vizuální projevy raného dětství je typický naivní pseudorealismus a podvědomá víra v harmonii, kterou je možno objevovat i v tom největším chaosu. V ontogenetickém vývoji dítěte posléze dochází ke zpochybnění této přirozené víry, k hledání nových cest ke světu a také k vyrovnávání vztahu „já a svět“ – vnitřní já

3 Boj s draky, úhel a pastel na papíře, formát A1. René 5 let. Kresba pětiletého chlapce představuje dramatický děj příběhu, který zná pravděpodobně z médií. (foto archiv autorky)

je konfrontováno s vnějším světem. Vyčleňuje se ego a zároveň ale vzniká touha po vyjádření dokonalého celku.

V ontogenezi člověka se střídají období unikání do fiktivních světů s obdobími návratů k sobě. Nejvíce konfrontační dobou je období zrání. V dospělosti, vyskytnou-li se období emocionálního vypětí, může docházet k pozitivní regresi (tedy k návratům do předchozích, vývojově již překonaných období).

Propojení s textem je u tohoto klienta velmi časté. Všeobecně mají klienti v arteterapiích potřebu své výtvary dovyprávět právě autorským textem, či textem, který dle nich dokresluje jejich životní situaci, názor, rozpoložení. Může se jednat buď o výpis událostí až po autorskou báseň.

Student Šimon

Klienty zaujala práce na vlastních omalovánkách. Předložili jsme jim hotové omalovánky s prosbou, že se mají zaměřit na to, jakým způsobem jsou kresby vytvořeny. Zadáním bylo vytvořit své vlastní originální omalovánky z motivů, které nám klienti sami zobrazili v předchozí tvorbě. Na obrázku můžeme vidět ukázkou autorské omalovánky od paní Ivety. Její kresba byla velmi osobitá a rozpoznatelná mezi ostatními – jejím hlavním motivem byla stylizovaná myš.

Student Šimon

4 Příběh ovce – ilustrace doprovázená říkankou, kolorovaná kresba tužkou a pastelkami, Květa 35 let. Příkladem naivní poetiky obrazového i textového vyjádření je obrázek paní R., která trpí psychotickou poruchou schizofrenie. Zobrazuje idylický svět naplněný motivy, jako je slunce, obláčky, figura ovečky, tráva, a to vše je doplněno textem naivní básně. Jde sice o dočasný, ale šťastný dětinský únik z reality, do níž se autorka nedokáže začlenit. (foto archiv autorky)

5 Dvě myši na louce u lesa. Kresba fixem na plátně, formát 30 x 30 cm. Iveta 50 let. Kresba dospělé ženy s psychotickou poruchou (smíšená úzkostná a depresivní porucha) se podobá výtvarnému projevu osmiletého dítěte, v detailech je ale propracovaná lépe, než by to udělalo dítě. Celkově působí hravě a humorně. (foto archiv autorky)

Podobné příklady úniků do fantazijních světů lze nalézt v dílech mnoha modernistů, z nichž si uvedme například dílo Marca Chagalla. V případě umělce jde však o vědomý výběr tématu i motivů, i když celková kompozice a konečný výraz zde také není nijak přesně dopředu plánován.

Marc Chagall, autor obrazů vyprávějících téměř pohádkové příběhy, o sobě sám prohlásil: „Jsem dítě v pokročilém věku.“¹¹ S obdivem k dětským výtvarným projevům se netajil a atmosféra jeho obrazů je, podobně jako je tomu u dětských projevů, nabitá energií lidskou i zvířecí, figurativní motivy na jeho obrazech splývají s proměňující se noční i denní krajinou.

6 Kráva s deštníkem. Marc Chagall (French, Vitebsk 1887–1985 Saint-Paul-de-Vence), 1946. Olej na plátně, 32 x 42 cm. 1946.

11 Marc Chagall citát #273399 (nedatováno) [online]. Citáty slavných osobností. [cit. 2017-01-29]. Dostupné z: <http://citaty.net/autori/marc-chagall/?q=273399>